

Analysis and Evaluation of the Challenges of Conservation Management of Iran's World Heritage Sites

Farhad Azizi Zallani

Ph. D. student, Department of conservation and restoration of historic building and sites, Art University of Isfahan

Shahriar Nasekhian*

Assitant Professor, Department of conservation and restoration of historic building and sites, Art University of Isfahan

Abstract

Iran has a significant number of cultural heritage properties, built in different periods, which have given the country a cultural and social identity and a privileged historical character. Some of these properties are unparalleled in their values so that they have been inscribed in the World Heritage List. With 26 cultural and natural WHs, Iran is among the top ten countries with the most inscribed World Heritage Sites. However, due to the conflict and multiplicity of management methods and the lack of conservation management principles based on the indigenous context, many issues and problems have arisen concerning the sustainable protection of the mentioned sites. Therefore, identifying and evaluating the Iran's world heritage challenges in the first step is one of the main priorities for the process of their conservation management. This research has tried to analyze and evaluate the challenges of Iran's world heritage preservation management using a descriptive-analytical method, and it includes library-documentary and field data. Different methods and tools of content analysis, fieldwork and statistical analysis have been applied to analyze the findings. The results from identifying and evaluating the challenges of conservation management through the distribution of questionnaires among the World Heritage Site Managers and statistical analysis indicated that out of the 54 identified main challenges, 18 challenges related to the physical, technical and executive context, 6 challenges related to the economic and financial context, 7 challenges related to the socio-cultural context, 7 challenges related to the political context, 6 challenges related to the legal context and finally 10 challenges are related to the environmental context of sites management. So that more than 50% of the country's World Heritage Sites face all challenges and more than 70% also meet many of these challenges.

Keywords: Conservation Management, Cultural Heritage, World Heritage, challenges analysis.

* Corresponding Author, Email: s.nasekhian@ai.ac.ir

تحلیل و ارزیابی چالش‌های مدیریت حفاظت از آثار ثبت جهانی ایران*

فرهاد عزیزی زلانی

دانشجوی دکتری، گروه مرمت بناها و بافت‌های تاریخی، دانشگاه هنر اصفهان

شهریار ناسخیان**

استادیار، گروه مرمت بناها و بافت‌های تاریخی، دانشگاه هنر اصفهان

چکیده

کشور ایران دارای آثار قابل توجهی از بناهای میراثی است که در دوره‌های مختلف ساخته شده‌اند و به کشور هویت فرهنگی و اجتماعی و شخصیت تاریخی ممتازی داده است. در این میان تعدادی از آثار چنان بی‌همتا و منحصر به فرد هستند که در میراث جهانی یونسکو به ثبت رسیده‌اند. ایران با ۲۶ اثر فرهنگی و طبیعی ثبت شده در فهرست میراث جهانی یونسکو، جزو ۱۰ کشور دارای بیشترین آثار ثبت شده جهانی است. با وجود این به دلیل تعارض و چندگانگی شیوه‌های مدیریت و نبود اصول مدیریت حفاظت مبتنی بر زمینه بومی، مسائل و مشکلات متعددی در زمینه حفاظت پایدار این آثار پدید آمده است. از این رو شناسایی و ارزیابی چالش‌های میراث جهانی کشور در گام اول یکی از اولویت‌های اصلی جهت فرایند مدیریت حفاظت از این آثار است. در این پژوهش تلاش شده تا به روش توصیفی-تحلیلی چالش‌های مدیریت حفاظت از میراث جهانی ایران احصا و تحلیل و ارزیابی شود. این پژوهش شامل داده‌های کتابخانه‌ای - اسنادی و میدانی است. جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش‌ها و ابزارهای مختلف تحلیل محتوا، کار میدانی و تحلیل آماری بهره گرفته شده است. نتایج حاصل از شناسایی و ارزیابی چالش‌های مدیریت حفاظت از طریق توزیع پرسشنامه میان مدیران میراث جهانی کشور و تحلیل‌های آماری نشان داد که از میان ۵۴ چالش اصلی شناسایی شده، ۱۸ چالش مربوط به زمینه فیزیکی، فنی و اجرایی، ۶ چالش مربوط به زمینه اقتصادی و مالی، ۷ چالش مربوط به زمینه اجتماعی-فرهنگی، ۷ چالش مربوط به زمینه سیاسی، ۶ چالش مربوط به زمینه قانونی و در نهایت ۱۰ چالش نیز مربوط به زمینه محیطی مدیریت آثار است. به طوری که بیش از ۵۰ درصد میراث جهانی کشور با همه چالش‌ها و بیش از ۷۰ درصد نیز با بخش زیادی از این چالش‌ها مواجه هستند.

کلیدواژه‌ها: مدیریت حفاظت، میراث فرهنگی، میراث جهانی، ارزیابی چالش‌ها

* این مقاله برگرفته از رساله دکتری فرهاد عزیزی زلانی با عنوان «تبیین اصول مدیریت حفاظت از آثار ثبت جهانی ایران با رویکرد زمینه‌ای» است که با راهنمایی دکتر شهریار ناسخیان در دانشکده حفاظت و مرمت دانشگاه هنر اصفهان در حال انجام است.

** نویسنده مسئول مکاتبات با پست الکترونیک: s.nasekhian@au.ac.ir

۱ - مقدمه

در دوران مدرن شاهد توسعه گسترده مفاهیم میراث، مدیریت و حفاظت هستیم و امروزه به‌عنوان بخشی جدایی‌ناپذیر از ایجاد و حفظ هویت فرهنگی شده است (یوکیلتو، ۱۳۸۷: ۱). در این تلاش‌های بی‌وقفه، برای حفاظت از میراث فرهنگی، از یک‌سو حفظ و نگهداری آنچه ما برای آن ارزش قائل هستیم و آن را به نسل‌های آینده تحویل می‌دهیم، جنبه‌ای ذاتی برای توسعه انسانی است و ریشه در همه فرهنگ‌های جهان دارد (Wijesuriya et al., 2013: 19). از سوی دیگر اصول بین‌المللی مدیریت و حفاظت سعی می‌کند پل و ساختاری برای تلاش‌های مدیریتی و کارشناسی در سراسر جهان ایجاد کند و هدف آن ایجاد درک مشترک در مورد آنچه باید و چگونه حفظ شود و به‌طور کلی، معنای میراث برای کل جامعه است (Burra, 1999; Venice, 1964; Florence, 1982).

از طرفی هم، تغییرات گسترده عرصه جهانی از جمله پدیده جهانی شدن، تغییرات گسترده اقلیمی، تعارضات بشری، سیاست، توسعه شهرنشینی و رشد نابرابری‌های اقتصادی در جهان، بر پیچیدگی‌های معمول مدیریت و حفاظت از میراث جهانی افزوده و لذا ضرورت بهره‌گیری از رویکردها و اصول مدیریت و حفاظت نوین و بومی را دوچندان کرده است (Wijesuriya et al., 2013: 14; Jo et al., 2022: 14; UNESCO, 2015: 1).

آنچه بیش و پیش از همه در حوزه مدیریت حفاظت و به‌ویژه در حوزه مدیریت آثار ثبت جهانی در ایران اهمیت دارد، نبود بررسی‌های جامع در راستای استخراج چالش‌های اصلی مرتبط با مدیریت حفاظت از آثار، بناها و محوطه‌های میراثی است. نبود چنین بررسی و ارزیابی‌هایی در نهایت منجر به پیدایش تعارضات و چنگدگانی‌هایی در اتخاذ رویکردها و شیوه‌های مدیریتی متناسب با شرایط آثار و ویژگی‌های اجتماعی در ایران شده است، به‌نحوی که گاه تلاش شده تا براساس الگوهای حفاظتی و مدیریت قرن ۲۱ اروپا و براساس آخرین یافته‌های مندرج در مجموعه مقالات مرکز میراث جهانی عمل شود و گاه نیز مدیریت این آثار تمام توان خود را جهت برطرف نمودن و رفع مشکلات و چالش‌های کمبود و کسری منابع مالی کافی و مناسب و همچنین گذر از پیچیدگی‌ها و رفع تهدیدات انسانی به‌خصوص فعالیت‌های مربوط به توسعه‌های نامتوازن و تغییرات گسترده و بی‌برنامه در اطراف این آثار نمایند. این تعارضات در سال‌های اخیر موجب عدم توازن در انجام مأموریت‌ها و کاستی‌های نسبتاً شدیدی در مدیریت آثار و پروژه‌ها، تجاوز به حریم آثار و از طرفی کاهش تأثیرگذاری نقش آثار ثبت جهانی به‌عنوان نقاط شاخص و کلیدی فرهنگی در توسعه و پیشرفت مناطق قرارگیری آن‌ها و کشور شده است. به‌نظر نبود منشور ملی حفاظت و مرمت در کشور، تقلید بی‌چون‌وچرا و موبه‌مو از اصول مدیریت حفاظت دهه‌های پیشین اروپا بدون توجه به زیست‌بوم و زمینه‌های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی در ایران نیز به این عدم توازن دامن زده است. بی‌تردید نخستین گام در جهت تدوین و تهیه راهبردهای مدیریت حفاظت از میراث جهانی در ایران، تهیه فهرست کاملی از اصلی‌ترین چالش‌ها و آسیب‌های این حوزه و ارزیابی آن‌ها براساس مطالعات پیشین و پژوهش‌های میدانی است؛ بنابراین در این پژوهش تلاش شده است تا نخست چالش‌های موجود شناسایی و فهرست‌برداری شده و سپس در یک رویکرد یکپارچه مورد تجزیه و تحلیل و اولویت‌بندی در سطوح مختلف قرار گیرند.

۲ - پیشینه پژوهش

برای مدیریت میراث فرهنگی به‌خصوص میراث جهانی، پژوهش‌های متعدد بین‌المللی شامل اسناد، منشورها و دستورالعمل‌های تخصصی مرکز میراث جهانی یونسکو در راستای حفاظت میراث جهانی و نحوه رفع چالش‌ها و تهدیدهای پیش روی آثار جهانی تدوین و در دسترس قرار گرفته است و کماکان در حال تکمیل و به‌روزرسانی است؛ اما در ایران علی‌رغم حضور چشمگیر ارکان مرتبط دولت (وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی، سازمان حفاظت محیط‌زیست و سازمان منابع طبیعی و جنگل‌ها) و جامعه تخصصی در ثبت و مدیریت آثار ثبت جهانی، تاکنون پژوهش‌های جامعی به بررسی و شناخت چالش‌ها و مسائل پیش روی مدیریت میراث جهانی ایران نپرداخته است. بعضاً اقدامات صورت گرفته به‌صورت موردی بوده و تنها به بررسی بخشی از زمینه‌ها و وجوه مرتبط با شرایط و مسائل پیش روی میراث جهانی ایران بوده است.

فرهاد عزیزی زلانی

تحلیل و ارزیابی چالش‌های مدیریت حفاظت از آثار ثبت جهانی ایران

از جمله مطالعات صورت گرفته می‌توان به پژوهش اصلانی و همکاران با عنوان «تحلیل شاخص‌های (چالش‌های) مؤثر بر ایجاد نظام مدیریت یکپارچه (مورد پژوهشی: شهر تاریخی یزد)» اشاره نمود. این پژوهش به ابعاد مختلف مشکلات و مسائل فراروی تنها شهر میراث جهانی ایران پرداخته است. طبق نتیجه‌گیری پژوهش، یافته‌ها نشان می‌دهند؛ ساختار نظری مفروض، از برازش مناسبی برخوردار است. همچنین همه ابعاد مورد بررسی، دارای ارتباط مستقیم و معنی‌داری با مدیریت یکپارچه شهری در شهر تاریخی یزد هستند و اکثر شاخص‌های مفروض، مؤثر تشخیص داده شده‌اند (اصلانی و همکاران، ۱۴۰۱: ۱۴۶-۱۷۹).

مورد دیگر پژوهشی، مطالعه رازقی و همکاران با عنوان «علل بروز تعارض‌های اجتماعی در حفاظت از میراث معماری (مطالعه موردی: مجموعه ثبت جهانی گنبد و ارگ سلطانیه)» است. این پژوهش با بهره‌گیری از روش پیمایش میدانی انجام یافته است. چارچوب نظری تحقیق مبتنی بر تعمیم مباحث روان‌شناسی اجتماعی به موضوع حفاظت مردمی از میراث فرهنگی است. طبق نتایج ارائه شده، مجموعه‌ای از عوامل در بروز تنش و تعارضات اجتماعی در حوزه حفاظت از مجموعه میراث جهانی گنبد سلطانیه مؤثر تشخیص داده شده است (رازقی و همکاران، ۱۳۹۲: ۴۵-۵۲).

همان‌طور که ذکر شد، این پژوهش‌ها نیز چون دیگر فعالیت‌های علمی که در حوزه حفاظت میراث جهانی ایران صورت گرفته است، در صدد شناخت چالش‌ها و مسائل در یک نمونه موردی و یکی از آثار ثبت جهانی ایران صورت گرفته است؛ بنابراین تاکنون بررسی و پژوهش مشابهی با پژوهش حاضر بر روی کل میراث جهانی ایران به صورت جامع در این مقاله صورت نگرفته است.

۳- توصیف و بررسی

۳-۱- مبانی نظری

میراث فرهنگی در واقع حافظه، تجربه، دانش محلی و بومی، عملکردها و هستی‌شناسی است (Lindholm & Ekblom, 2012; Eriksson, 2018; Kenterelidou et al., 2021; Davidson et al., 2012). خروجی‌هایی که بر اطلاعات، تنوع، پویایی و تعامل متکی هستند. تعاملات مربوط به گروه‌های مختلف انسانی که با تنوع زیستی و تنوع زمین‌شناختی در زمینه‌های مختلف (مناطق روستایی و شهری) زندگی می‌کنند (Mercon et al., 2019; Reynard and Brilha, 2018; Kenterelidou et al., 2021). یونسکو در برنامه میان‌مدت سال ۱۹۸۹ خود نه فقط یادمان‌های باستانی و آثار هنری گذشته بلکه با پیدایش ارزش‌های گوناگون در دهه‌های اخیر، میراث فرهنگی به منزله کل مجموعه نمادهای مادی اعم از هنری و نمادین از دوران گذشته، به هر فرهنگ و به کل بشریت می‌رسد. میراث فرهنگی به عنوان مؤلفه تشکیل دهنده هویت و غنای عناصر فرهنگی و نیز به مثابه میراث بشری، به هر مکان معینی ویژگی‌های خاص و منحصر به فردی بخشیده و از همین رو خزانه و منبع تجربه بشری به شمار می‌رود (UNESCO, 1989:87; Jokilehto, 2008:1). پس میراث فرهنگی در مفاهیم جدید با کل محیط‌زیست و ساخته‌های دست بشر مرتبط می‌شود و باید در بستر بوم‌شناسی جهان به آن نگرست (فیلدن و یوکیلتو، ۱۳۸۲: ۳۳).

در این بین آثار ثبت جهانی یونسکو که به مجموعه مکان‌های فرهنگی یا طبیعی ثبت شده در فهرست میراث جهانی یونسکو گفته می‌شوند، دارای ارزش منحصر به فرد و ویژه‌ای هستند. بر اساس کنوانسیون حمایت میراث فرهنگی و طبیعی جهان، این آثار به تمام انسان‌های زمین، فارغ از نژاد، مذهب و ملیت خاص، تعلق دارند و دولت‌ها موظف به حفظ و نگهداری این آثار هستند (UNESCO, 1972:1-3 Operational Guideline, 2019:9). نزدیک به ۵۰ سال از تصویب کنوانسیون میراث جهانی در ۱۶ نوامبر ۱۹۷۲ م با موضوع حفظ آثار تاریخی، طبیعی و فرهنگی در جهان می‌گذرد. هدف ثبت یک اثر در فهرست میراث جهانی در وهله اول حفظ ارزش‌های آن است. ارزش در میراث جهانی و حفاظت از آن اهمیتی ویژه‌ای دارد. فیلدن معتقد است حفاظت علاوه بر حفظ پیام‌ها و ارزش‌های اموال فرهنگی در صورت امکان باید آن‌ها را تقویت کند (فیلدن، ۱۳۹۴: ۲۳).

افزون بر ارزش‌ها، مؤلفه‌های اصالت و یکپارچگی در میراث جهانی نیز از موضوعاتی کلیدی و مهم هستند. این مفاهیم

ارتباط دهنده و ویژگی های آثار و ارزش ها هستند (Jokilehto, 2006:10). در این راستا اصالت به عنوان قابلیت یک اثر در انتقال برجستگی ها و یکپارچگی به عنوان قابلیت یک اثر برای حفظ و پایداری برجستگی های خود در طول زمان محسوب می شود (Tawab, 2013:489-).

۳-۲- مدیریت میراث فرهنگی

در دهه های اخیر دو رویکرد سنتی (معمول یا قراردادی) و ارزش محور در بخش مدیریت میراث فرهنگی وجود داشته است (Wijesuriya et al. 2013:24). رویکرد قراردادی با ظهور جنبش حفاظت مدرن و منشور ونیز شروع شد و تمرکز آن بر روی حفاظت از مواد، مصالح و بافت گذشته بود. هدف نهایی رویکرد قراردادی حفاظت از آثار بود و مزایای اقتصادی و اجتماعی آثار در اولویت نبودند. این دیدگاه چون در جهت تأمین مقاصد اجتماعی و اقتصادی نبوده و صرفاً در راستای تعادل ایستا در مرمت آثار تاریخی تلقی می شود، مورد بی توجهی مسئولین و دست اندرکاران قرار گرفت. در نقطه مقابل و در رویکرد ارزش محور موضوع اصلی پویایی مواجهه، با شناخت کامل از کلیه مؤلفه های مؤثر در مدیریت میراث فرهنگی است. این رویکرد پس از منشور بورا و در سال ۱۹۷۹ میلادی توسعه یافت و معتقد بود که مفهوم یک مکان میراثی بر اساس ارزش های تعیین شده توسط کلیه دست اندرکاران و ذی نفعان و نه فقط کارشناسان تعیین و ارزیابی می شود. میراث فرهنگی باید به عنوان عنصری از یک نظام بزرگ تر و جزئی مؤثر در اجزاء نظام برنامه ریزی دیده شود و توجه به آن به عنوان عنصر کمک رسان به ابعاد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جوامع مطرح باشد. سؤال اساسی این است که جوامع می بایست در مدیریت حفاظت آثار تاریخی به کدام رویکرد پایبند باشند؟ در هجدهمین مجمع عمومی کنوانسیون میراث جهانی بر استفاده ترکیبی از این دو رویکرد به دلیل ارائه شناخت کامل تر تأکید شد (Wijesuriya et al., 2011:5; UNESCO, 2015:2; UNESCO, 2013:24). در سند سیاست های میراث جهانی و توسعه پایدار در سال ۲۰۱۵، آثار تاریخی را به عنوان خشت بنای صلح و توسعه پایدار در کشورها نام برده شد و بر عدم انزوای میراث فرهنگی از دیگر بخش ها با توجه نقش آن ها در رشد اقتصادی و سرمایه اجتماعی تأکید شده است. مادامی که میراث فرهنگی در انزوا باشد، رابطه آن با محیط اطراف و حریم پیرامونی قطع می شود (UNESCO, 2015:2; Operational Guideline, 2019:30, Wijesuriya et al., 2013:13)؛ بنابراین آثار تاریخی با محدوده و بستر پیرامون می بایست نقش اساسی در توسعه و افزایش کیفیت زندگی جوامع داشته باشند و همچنین در کمک به حفاظت از محیط زیست و میراث ناملموس در جوامع فعال باشند (UNESCO, 2015:3; Operational Guideline, 2019:33). بنابراین هدف اصلی مدیریت حفاظت؛ استفاده پایدار و بهره وری پیوسته از محوطه های میراث جهانی است و موارد زیر نیز به همراه آن می بایست محقق شود:

۱. از ارزش های برجسته اثر حفاظت شود.
۲. از محدوده های تأثیرگذار اثر صیانت شود.
۳. اثر حفاظت شده برای استفاده مجدد بر اساس نیازهای واقعی مردم، کارشناسان و ذی نفعان آماده شود. سه مورد یادشده «ارکان مدیریت حفاظت» میراث جهانی را شکل می دهند و مادامی که سایت های میراث جهانی بر اساس این الگو مدیریت شوند می توان به حفاظت از آن ها امیدوار بود (UNESCO, 2015:3-6, Feilden and Jokilehto, 1998:11, Wijesuriya et al., 2013:28).

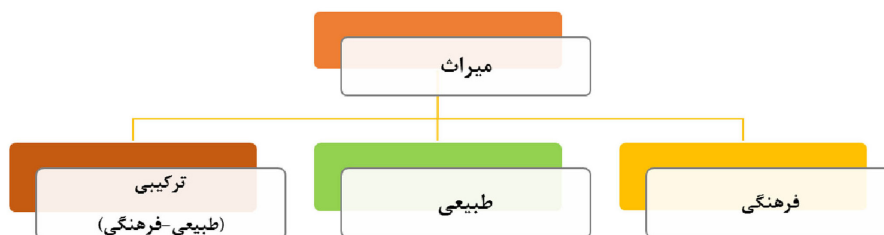
۳-۳- میراث جهانی

بر اساس دستورالعمل های عملیاتی برای اجرای کنوانسیون میراث جهانی آثار را می توان به سه گروه ذیل (شکل ۱)، انواع میراث جهانی تقسیم بندی کرد:

- آثار فرهنگی: از قبیل تخت جمشید
- آثار طبیعی: بیابان لوت

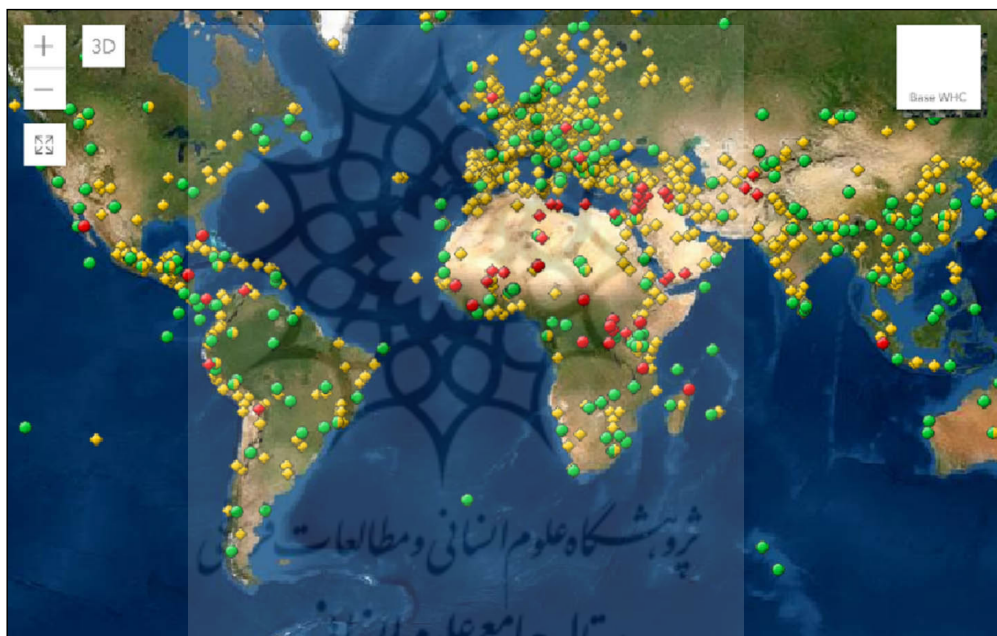
فرهاد عزیزی زلانی

اثر ترکیبی: پارک ملی اولورو کاتا تجوتا در استرالیا

شکل ۱. انواع میراث جهانی

به طور کلی تعداد میراث جهانی ثبت شده تا پایان سال ۲۰۲۱ در فهرست یونسکو، ۱۱۵۴ اثر است که از این میان، ۸۹۷ اثر فرهنگی، ۲۱۸ اثر طبیعی، ۳۹ اثر ترکیبی (طبیعی-فرهنگی) است. از این سه گروه، ۴۳ اثر جزو آثار فرامرزی هستند، ۳ اثر از فهرست یونسکو خارج شده است و ۵۲ اثر دیگر در معرض خطر قرار دارند (شکل های ۲ و ۳) (UNESCO, 2021). ایران بعد از روسیه و قبل از ژاپن در جایگاه دهم (شکل ۴) به لحاظ تعداد آثار جهانی قرار دارد.

شکل ۲. پراکنندگی مجموعه آثار ثبت شده در فهرست یونسکو تا پایان سال ۲۰۲۱

(<https://whc.unesco.org/en/statesparties/za>)

شکل ۳. وضعیت کلی آثار ثبت شده در فهرست یونسکو تا پایان سال ۲۰۲۱

(<https://whc.unesco.org>)

فرهاد عزیزی زلانی

تحلیل و ارزیابی چالش های مدیریت حفاظت از آثار ثبت جهانی ایران

No.	States Parties	کشورهای عضو	تعداد آثار ثبت شده
1	Italy	ایتالیا	۵۸
2	China	چین	۵۶
3	Germany	آلمان	۵۱
4	Spain	اسپانیا	۴۹
5	France	فرانسه	۴۹
6	India	هند	۴۰
7	Mexico	مکزیک	۳۵
8	United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland	پادشاهی متحد بریتانیای کبیر و ایرلند شمالی	۳۳
9	Russian Federation	روسیه	۳۰
10	Iran (Islamic Republic of)	جمهوری اسلامی ایران	۲۶
11	Japan	ژاپن	۲۵
12	United States of America	ایالات متحده آمریکا	۲۴

شکل ۴. جایگاه ایران در دنیا به لحاظ تعداد آثار جهانی
(<https://whc.unesco.org>)

۱-۳-۳- میراث جهانی در ایران

ایران ۳ سال پس از تصویب کنوانسیون ۱۹۷۲ حمایت از میراث فرهنگی و طبیعی جهانی با تصویب مجلس شورای ملی در سال ۱۳۵۳ به عضویت کنوانسیون مذکور درآمد و ۴ سال بعد با ثبت ۳ اثر چغازنبیل، تخت جمشید و میدان نقش جهان رسماً فعالیت خود را در این حوزه شروع نمود. با انقلاب و شروع جنگ تحمیلی با توجه به شرایط اضطراری کشور عملاً فعالیت‌ها در این بخش تا سال ۱۳۸۲ متوقف شد. از سال ۱۳۸۲ روند ثبت آثار ایران دوباره آغاز شد و جز در بعضی از سال‌ها که اثری به ثبت نرسیده است، هر سال شاهد ثبت آثار در فهرست میراث جهانی هستیم. این روند تا سال ۱۴۰۰ ادامه داشته است. آثار به ثبت رسیده تا شروع سال ۱۳۹۴، همه آثار فرهنگی هستند و سال ۱۳۹۴، سال شروع ثبت آثار طبیعی در این فهرست است (شکل ۵).

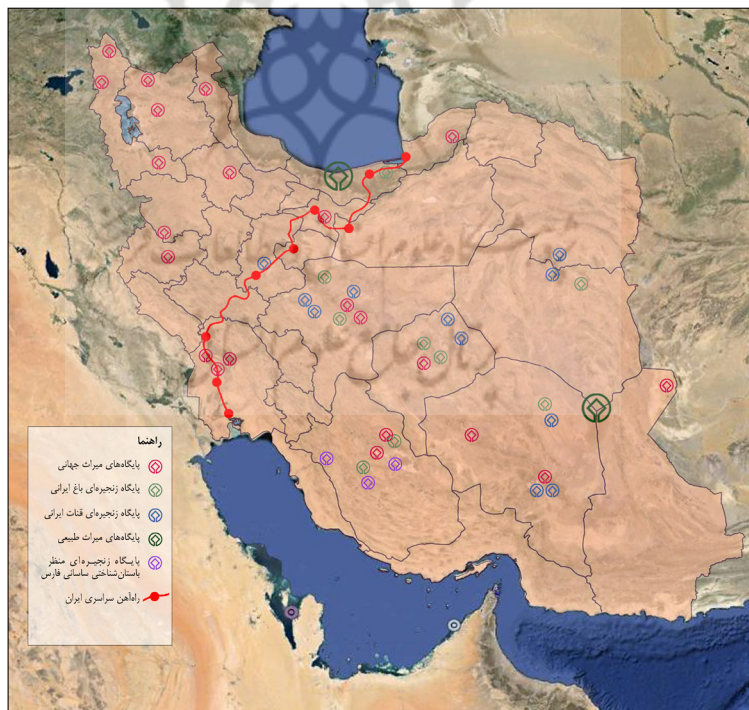
به طور کلی ۲۶ اثر از کشور ایران در فهرست میراث جهانی یونسکو به ثبت رسیده‌اند که ۲۴ اثر میراث فرهنگی و تنها ۲ اثر میراث طبیعی هستند. از بین این ۲۴ اثر، ۸ اثر مجموعه‌های تاریخی، ۱۰ اثر محوطه‌های باستان‌شناسی، ۳ اثر منظر فرهنگی و ۲ اثر بنای تاریخی، ۱ اثر شهر تاریخی است (شکل ۶). راه‌آهن سراسری ایران و هورامان، جدیدترین میراث ثبت‌شده کشور ایران در فهرست میراث جهانی هستند؛ این دو میراث در سال ۱۴۰۰ در فهرست یونسکو قرار گرفتند. برخی از آثار ثبت‌شده نیز به صورت زنجیره‌ای هستند: نظیر قنات‌های ایرانی (۱۱ قنات در ۶ استان) و باغ‌های ایرانی (۹ باغ در ۶ استان). میراث جهانی جنگل‌های هیرکانی نیز با ۱۵ عنصر در ۱۲ سایت و در ۵ استان، به ثبت جهانی رسیده‌اند (شکل ۷).

شکل ۵. توالی ثبت آثار ایران در فهرست میراث جهانی (آرشیو اداره کل پایگاه‌های میراث جهانی وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی)

شکل ۶. دسته‌بندی آثار ثبت جهانی ایران (نگارنده)

شکل ۷. موقعیت قرارگیری آثار ثبت جهانی بر روی عکس هوایی ایران (آرشیو اداره کل پایگاه‌های میراث جهانی وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی)

۳-۴- مواد، روش‌ها و مراحل تجزیه و تحلیل

در پژوهش حاضر، به‌طورکلی پس از انجام مطالعات اولیه و کتابخانه‌ای و گردآوری داده‌ها و اطلاعات، روش‌های مختلفی جهت تجزیه و تحلیل داده‌های تحقیق در راستای دستیابی به اهداف مورد استفاده قرار گرفته است. در این راستا سه مرحله به‌صورت سلسله‌مراتبی به شرح زیر انجام شده است:

۱-۳-۴- مرحله اول: شناخت میراث جهانی کشور

در مرحله اول، از طریق مرور اسناد کتابخانه‌ای و آنلاین به‌ویژه پرونده‌های ثبت آثار در فهرست میراث جهانی یونسکو، بررسی تصاویر ماهواره‌ای و بازدیدهای میدانی، روند ثبت ۲۶ اثر میراث جهانی ۲۴ اثر فرهنگی و ۲ اثر طبیعی، جایگاه ایران در میراث جهانی، طبقه‌بندی آثار جهانی و در نهایت ویژگی‌های این آثار ارائه شده است. همچنین با بهره‌گیری از نرم‌افزار ArcGIS نقشه موقعیت آثار جهانی کشور ترسیم شده است.

۲-۳-۴- مرحله دوم: شناسایی چالش‌های مدیریت حفاظت

در این مرحله از طریق بررسی و تحلیل محتوای تجربیات ملی و جهانی مدیریت و حفاظت میراث جهانی، آرشیو پایگاه‌های میراث جهانی و اسناد مدیریت آثار، بازدید میدانی و مصاحبه شفاهی با مدیران پایگاه‌های جهانی، چالش‌های مدیریت حفاظت از آثار میراث جهانی کشور شناسایی شده است. در مصاحبه‌ها از واحدهای معنای تلخیص شده استفاده شده است. تلخیص به کاهش داده‌ها هم‌زمان با حفظ کیفیت اشاره می‌کند؛ بنابراین در یک چالشی که توسط مدیران تشریح شده، چالش مورد نظر در یک جمله خلاصه شده و با حفظ کیفیت چالش، بیان شده است. علاوه بر این، نگارنده نیز چندین سال به‌عنوان مدیرکل امور پایگاه‌های میراث جهانی و ملی در وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی به‌صورت مستقیم درگیر مدیریت و حفاظت از میراث جهانی کشور بوده و از نزدیک با چالش‌های مربوطه آشنایی داشته که تجربیات حاصل نقش بسیار مؤثری در شناسایی چالش‌ها و طبقه‌بندی آن‌ها داشته است. براین اساس، ابتدا بررسی‌های لازم صورت گرفته و چالش‌ها شناسایی و سپس به تفکیک زمینه‌های مربوطه (اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و غیره) طبقه‌بندی شده است.

۳-۱-۲-۴- نتایج شناسایی چالش‌ها

کشور ایران با تعداد قابل توجهی از چالش‌ها در خصوص مدیریت حفاظت از میراث جهانی خود مواجه است. این مشکلات متنوع بوده و در سطوح مختلفی از جمله محیطی، اجتماعی، اقتصادی، فنی و غیره وجود دارد. این چالش‌ها در نتیجه دلایل متعددی از جمله شرایط اقتصادی، شرایط محیطی، عدم آگاهی و آموزش عمومی و غیره به وجود آمده است. براساس نتایج به دست آمده مدیریت حفاظت از میراث جهانی با ۵۴ چالش اصلی مواجه است. این ۵۴ چالش مربوط به زمینه‌های مختلف است، به‌طوری‌که ۱۸ چالش مربوط به زمینه‌های فیزیکی، فنی و اجرایی آثار است. ۶ چالش مربوط به زمینه‌های اقتصادی و مالی است. ۷ چالش مربوط به زمینه‌های اجتماعی-فرهنگی است. ۷ چالش مربوط به زمینه‌های سیاسی است. ۶ چالش مربوط به زمینه‌های قانونی است و در نهایت، ۱۰ چالش مربوط به زمینه‌های محیطی (هم محیط طبیعی و پیرامون آثار و هم محیط انسانی) است. قابل ذکر است که اگرچه چالش‌های دیگری نیز وجود دارد، اما این چالش‌ها با توجه به اینکه تعداد بیشتری از آثار میراث جهانی کشور با آن مواجه هستند به‌عنوان چالش‌های اصلی شناسایی و در مراحل بعدی مورد ارزیابی قرار گرفته‌اند.

۳-۳-۴- مرحله سوم: تحلیل، ارزیابی و اولویت‌بندی چالش‌های مدیریت حفاظت

در این مرحله، چالش‌های مدیریت حفاظت از میراث جهانی کشور که در مرحله قبلی شناسایی شدند، از طریق توزیع پرسش‌نامه میان ۲۶ مدیر پایگاه میراث جهانی (به‌عنوان جامعه آماری تحقیق حاضر) مورد ارزیابی قرار گرفته است. در این راستا، ۲۶ پرسش‌نامه را در اختیار ۲۶ مدیر کنونی (زمستان ۱۴۰۰) پایگاه‌های میراث جهانی کشور قرار داده که هر ۲۶ پرسش‌نامه تکمیل و بازگشت داده شد. با توجه ماهیت چالش‌ها و جهت استانداردسازی ارزیابی‌ها، از طیف ۶ تایی عدم وجود (امتیاز ۰)، خیلی کم (امتیاز ۱)،

فرهاد عزیزی زلانی

تحلیل و ارزیابی چالش‌های مدیریت حفاظت از آثار ثبت جهانی ایران

کم (امتیاز ۲)، متوسط (امتیاز ۳)، زیاد (امتیاز ۴) و خیلی زیاد (امتیاز ۵) مبتنی بر طیف لیکرت برای امتیازدهی بهره گرفته شد. برای تعیین روایی پرسش نامه از روش کیفی استفاده شد. بدین منظور از چهار متخصص خواسته شد تا نظر خود را در مورد کیفیت سؤالات پرسش نامه بیان کنند. پس از دریافت نظرات، اصلاحاتی طبق نظر متخصصین اعمال شد و نسخه نهایی پرسش نامه تهیه شد. برای سنجش پایایی یا قابلیت اطمینان پرسش نامه نیز از روش آلفای کرونباخ در نرم افزار SPSS نسخه ۲۲ بهره گرفته شده است. روش کرونباخ معمول ترین ضریب پایایی ثبات داخلی ست که در بیشتر مطالعات از آن استفاده می شود. آلفای کرونباخ معرّف میزان تناسب گروهی از متغیرها (سؤالات) است که یک سازه (زمینه یا ابعاد) را می سنجند. در نهایت، با توجه به مقیاس رتبه ای پرسشنامه، از آزمون فریدمن برای تعیین سطح معنی داری و رتبه بندی مهم ترین چالش های مدیریت حفاظت از میراث جهانی کشور استفاده شد. آزمون فریدمن برای تجزیه واریانس دوطرفه (برای داده های غیر پارامتری) از طریق رتبه بندی به کار می رود که برای مقایسه میانگین رتبه بندی گروه های مختلف چالش های مدیریت حفاظت از میراث جهانی بسیار حائز اهمیت است.

۱-۳-۴-۳- ارزیابی و اولویت بندی چالش های مدیریت حفاظت

در این تحقیق برای ارزیابی چالش های مدیریت حفاظت از ۲۶ میراث جهانی کشور، پرسش نامه تهیه شده میان ۲۶ مدیر پایگاه های میراث جهانی توزیع شد. این ۲۶ مدیر در واقع جامع آماری تحقیق هستند که خصوصیات آن ها در جدول (۱) ارائه شده است. براساس جدول مذکور، از ۲۶ مدیر پاسخ دهنده به پرسش نامه، ۱۵ مدیر دارای مدرک دکتری و ۱۱ مدیر نیز دارای مدرک فوق لیسانس بودند. از نظر سابقه مدیریتی میراث جهانی کشور نیز ۶ مدیر بیش از ۱۰ سال سابقه داشتند، ۶ مدیر ۵ الی ۱۰ سال، ۵ مدیر ۳ الی ۵ سال، ۷ مدیر ۱ الی ۳ سال و تنها ۲ مدیر کمتر از ۱ سال سابقه داشتند. علاوه بر این، تعداد زیادی از مدیران، برای سال های بیشتری به عنوان معاون یا کارشناس در پایگاه مربوطه فعالیت داشته اند که نشان از تجربه بیشتر جامعه آماری تحقیق حاضر در حوزه مدیریت میراث جهانی کشور است.

جدول ۱. خصوصیات جامعه آماری تحقیق

خصوصیات کلی		فراوانی پاسخ	درصد فراوانی
سمت	مدیر	۲۶	۱۰۰
سطح تحصیلات	دکتری	۱۵	۵۷/۷
	فوق لیسانس	۱۱	۴۲/۳
	لیسانس	۰	۰
	فوق دیپلم	۰	۰
	دیپلم	۰	۰
	سابقه مدیریت	بیشتر از ۱۰ سال	۶
۵ الی ۱۰ سال		۶	۲۳/۱
۳ الی ۵ سال		۵	۱۹/۲
۱ الی ۳ سال		۷	۲۶/۹
کمتر از ۱ سال		۲	۷/۷

قبل از تحلیل نتایج پرسش نامه، قابلیت اعتماد یا پایایی پرسش نامه با استفاده از آزمون کرونباخ در SPSS سنجیده شد. براساس نتایج آزمون کرونباخ (جدول ۲)، مقدار آلفای کل پرسش نامه برابر با ۰/۸۲۴ است که نشان دهنده پایایی مناسب نتایج پرسش نامه است. همچنین مقدار آلفای ابعاد مختلف پرسش نامه نیز بین ۰/۷۶ الی ۰/۸۴ است که نشان دهنده قابل تأیید بودن ابعاد مختلف آن است.

جدول ۲. آلفای کرونباخ برای کل پرسش‌نامه و ابعاد آن

پایایی کل پرسش‌نامه			پایایی به تفکیک ابعاد (زمینه‌ها)	
تعداد سؤالات	مقدار آلفا	ابعاد	تعداد سؤالات	مقدار آلفا
۵۴	۰/۸۲۴	فیزیکی، فنی و اجرایی	۱۸	۰/۷۹۱
		اقتصادی و مالی	۶	۰/۸۳۹
		اجتماعی-فرهنگی	۶	۰/۸۱۰
		سیاسی	۷	۰/۷۸۶
		قانونی	۶	۰/۷۶۲
		محیطی	۱۰	۰/۷۸۴

در ادامه، آزمون فریدمن بر روی نتایج پرسش‌نامه اعمال شد تا سطح معنی‌داری مشخص شود (جدول ۳). مقدار مجذور کای به دست آمده برابر با ۱۹۹ است که در سطح خطای کمتر از ۰/۰۵ قرار دارد (Sig=0.00) که نشان‌دهنده معنی‌دار بودن متغیرها است؛ بنابراین، نتایج آزمون فریدمن معنی‌دار است و نشان می‌دهد که اهمیت و رتبه ویژگی‌های مطرح‌شده در مورد چالش‌های مدیریت حفاظت از میراث جهانی کشور با یکدیگر متفاوت است. با توجه به تأیید نتایج پرسش‌نامه و معنی‌دار بودن آن، در ادامه نتایج آمار توصیفی چالش‌های بررسی‌شده و همچنین مقایسه میانگین رتبه‌ها و در نتیجه رتبه‌بندی براساس آزمون فریدمن ارائه و تحلیل شده است.

جدول ۳. نتایج آزمون فریدمن با استفاده از نرم‌افزار SPSS

Test Statistics (Friedman Test)	
N (تعداد نمونه)	26
Chi-Square (کای اسکور)	199.000
df (درجه آزادی)	53
Asymp. Sig. (سطح معناداری آزمون)	0.00

آمارهای توصیفی چالش‌های مدیریت حفاظت از میراث جهانی کشور (میانگین، میانه، مد، انحراف معیار و غیره) نشان می‌دهد که در حوزه چالش‌های فیزیکی، فنی و اجرایی، دامنه میانگین بین ۲ تا ۴/۰۸ است. البته تنها در یک سؤال (سوال هشتم P2Q8) میانگین برابر با ۲ است و در ۱۷ سؤال دیگر میانگین ۳ یا بیشتر است. آمار میانه داده‌ها نشان می‌دهد که میانه در ۳ چالش متوسط (۳) و در ۱۵ چالش دیگر برابر با ۴ یا زیاد است. آمار مد نیز نشان می‌دهد که مد در دو چالش متوسط (برابر با ۳)، در دوازده چالش زیاد (برابر با ۴) و در چهار چالش نیز برابر با ۵ یا خیلی زیاد است. این آمار حاکی از آن است که چالش‌های فیزیکی، فنی و اجرایی اثر برای مدیریت حفاظت از میراث جهانی کشور عمدتاً زیاد و خیلی زیاد است.

درحوزه چالش‌های اقتصادی و مالی، میانگین در ۲ سؤال برابر با ۳ و در ۴ سؤال نیز برابر با ۴ است. آمار میانه و مد داده‌ها نیز نشان می‌دهد که چالش‌ها از نظر میانه و مد در سطح زیاد و خیلی زیاد توزیع یافته‌اند. این آمار نشان‌دهنده آن است که در اکثر پایگاه‌های میراث جهانی، چالش‌های اقتصادی و مالی زیاد و خیلی زیاد هستند.

درحوزه چالش‌های اجتماعی-فرهنگی، میانگین در هر ۷ چالش مورد بررسی برابر با ۳ یا متوسط است. آمار میانه و مد داده‌ها نیز نشان می‌دهد که چالش‌ها از نظر میانه در یک مورد برابر با ۳ و در سایر موارد برابر ۴ است. این آمار نشان‌دهنده اینست؛ چالش‌های اجتماعی-فرهنگی عمدتاً متوسط و دربرخی موارد نیز زیاد و خیلی زیاد هستند.

درحوزه چالش‌های سیاسی، میانگین در ۳ سؤال برابر با ۳ و در ۴ سؤال نیز برابر با ۴ است. این موضوع نشان می‌دهد که چالش‌های این زمینه در میراث جهانی، به‌طور میانگین متوسط و زیاد هستند. آمار میانه و مد داده‌ها نیز نشان می‌دهد که چالش‌ها از نظر میانه و مد در سطح زیاد و خیلی زیاد توزیع یافته‌اند.

درحوزه چالش‌های قانونی، میانگین در ۵ سؤال برابر با ۳ و در ۱ سؤال نیز برابر با ۴ است. آمار میانه و مد داده‌ها نشان می‌دهد که چالش‌ها از نظر میانه عمدتاً زیاد (۴) و مد داده‌ها نیز زیاد و خیلی زیاد (۴ و ۵) است. این آمار نشان‌دهنده آن است که در پایگاه‌های جهانی کشور، چالش‌های قانونی زیاد و خیلی زیاد هستند.

درحوزه چالش‌های محیطی، میانگین در ۳ سؤال برابر با ۲ و در ۷ سؤال نیز برابر با ۳ است که نشان‌دهنده سطح کم و متوسط چالش‌های این زمینه در آثار جهانی کشور به‌طور میانگین است. آمار میانه در ۵ سؤال برابر با ۳ و در ۵ سؤال نیز برابر با ۴ است. آمار مد نیز در یک سؤال برابر با ۱، در دو سؤال برابر ۳ و ۷ سؤال نیز برابر با ۴ است که نشان‌دهنده توزیع چالش‌های محیطی در سطح خیلی کم تا زیاد در آثار جهانی کشور است.

در ادامه، فراوانی و درصد فراوانی چالش‌های مدیریت حفاظت از میراث جهانی کشور به تفکیک زمینه‌ها یا ابعاد چالش‌ها در نمودارهای ۱ الی ۶ ارائه شده است.

طبق نتایج به دست آمده، درحوزه چالش‌های فیزیکی، فنی و اجرایی اثر برای مدیریت حفاظت (نمودار ۱)، بیش از ۷۰ درصد آثار میراث جهانی کشور در سطح زیاد و خیلی زیاد با چالش‌های محدودیت و فرسودگی‌های کالبدی، نبود منابع و نیروی انسانی کافی متخصص در پایگاه میراث جهانی و عدم پیاده‌سازی مناسب رویکرد مدیریت یکپارچه و سیستماتیک مواجه هستند.

بین ۶۰ الی ۷۰ درصد آثار جهانی کشور در سطح زیاد و خیلی زیاد با چالش‌های عدم وجود کاربری و افزایش فرسودگی‌های عملکردی اثر، عدم حفاظت و نگهداری از مهارت ساخت و دانش سنتی مرتبط با اثر، فقدان یا ضعف برنامه‌ریزی و نداشتن برنامه جامع، فقدان یا ضعف دستورالعمل و استانداردهای لازم برای نگهداری از اثر، عدم پژوهش کافی و نبود طرح‌های مطالعاتی حفاظتی و ساماندهی اثر، ضعف امکانات و زیرساخت‌های معرفی ارزش‌های اثر و عدم تعادل بین توسعه گردشگری و حفاظت مواجه هستند.

بین ۵۰ تا ۶۰ درصد آثار میراث جهانی کشور در سطح زیاد و خیلی زیاد با چالش‌های ضعف در رسیدگی به اصالت و طرح اصلی اثر، ضعف در رسیدگی و کاهش یکپارچگی و انسجام اثر، پیچیدگی‌های حفاظت اثر و عدم دسترسی مناسب به تجارب جهانی، عدم امکانات و ضعف زیرساخت‌های گردشگری و ضعف زیرساخت‌های مدیریتی و حفاظتی مواجه هستند.

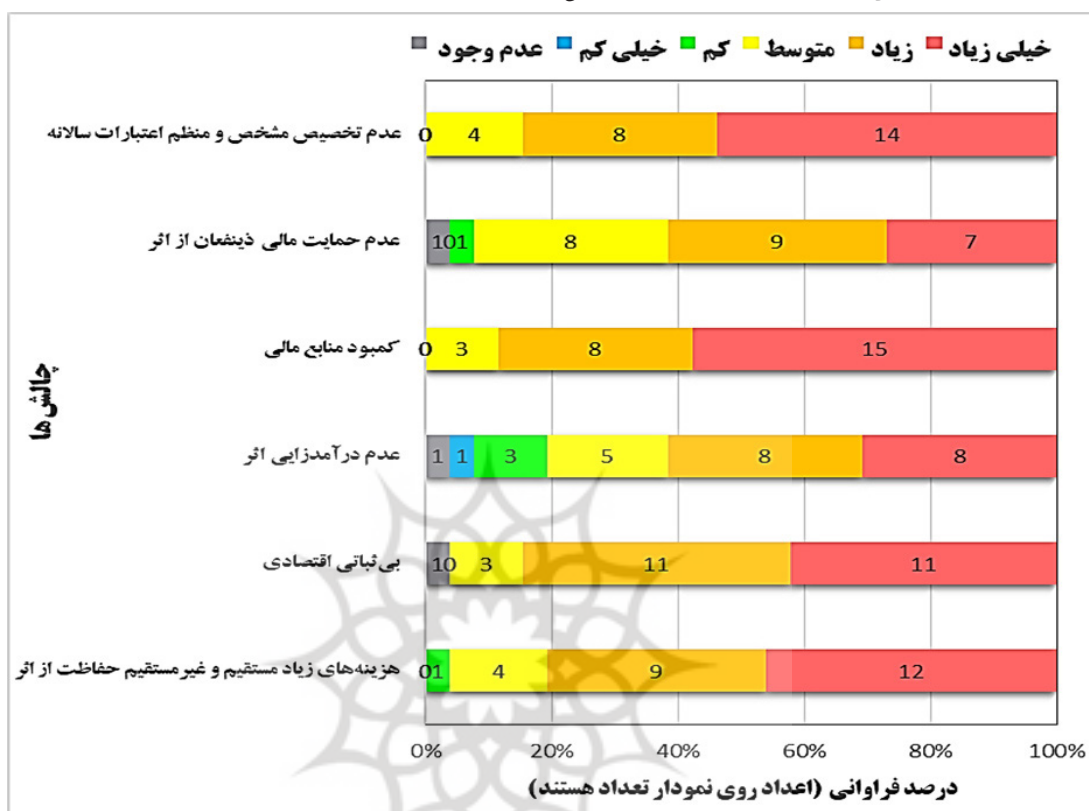
درنهایت، ۴۶/۲ درصد میراث جهانی نیز در سطح زیاد و خیلی زیاد با چالش در دسترس نبودن مواد و مصالح مناسب برای مرمت اصولی مواجه هستند؛ بنابراین، اکثر آثار جهانی کشور با مجموعه‌ای از چالش‌های فیزیکی، فنی و اجرایی اثر برای مدیریت حفاظت مواجه هستند که نیازمند توجه ویژه به این حوزه است.

نمودار ۱. فراوانی و درصد فراوانی چالش‌های فیزیکی، فنی و اجرایی اثر برای مدیریت حفاظت

درحوزه چالش‌های اقتصادی و مالی برای مدیریت حفاظت، فراوانی و درصد فراوانی چالش‌ها در نمودار (۲) نشان داده شده است. طبق نتایج به دست آمده بیش از ۸۰ درصد میراث‌های جهانی کشور در سطح زیاد و خیلی زیاد با چالش‌های

هزینه‌های زیاد مستقیم و غیرمستقیم حفاظت از اثر، بی‌ثباتی اقتصادی، کمبود منابع مالی و عدم تخصیص مشخص و منظم اعتبارات سالانه ۶۰/۵ درصد آثار میراث جهانی کشور در سطح زیاد و خیلی زیاد با چالش‌های عدم درآمدزایی اثر و عدم حمایت مالی ذی‌نفعان از اثر، چالش‌های اقتصادی و مالی نیز مدیریت حفاظت از میراث جهانی کشور را به‌طور شدیدی با مشکل مواجه کرده است.

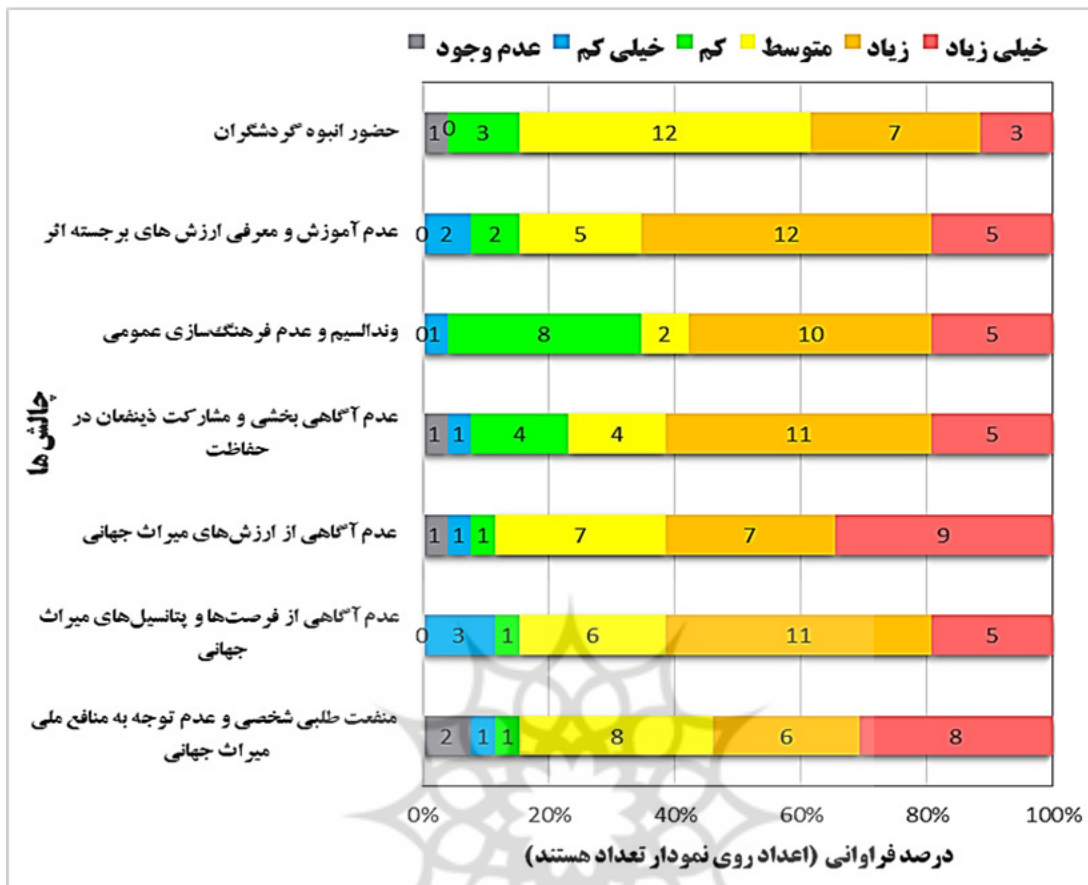

۲. فراوانی و درصد فراوانی چالش‌های اقتصادی و مالی برای مدیریت حفاظت

در حوزه چالش‌های اجتماعی- فرهنگی برای مدیریت حفاظت، فراوانی و درصد فراوانی چالش‌ها در نمودار (۳) نشان داده شده است. طبق نتایج، بین ۶۰ الی ۶۵ درصد آثار میراث جهانی کشور در سطح زیاد و خیلی زیاد با چالش‌های عدم آگاهی از فرصت‌ها و پتانسیل‌های میراث جهانی، عدم آگاهی از ارزش‌های میراث جهانی، عدم آگاهی بخشی و مشارکت ذی‌نفعان در حفاظت و عدم آموزش و معرفی ارزش‌های برجسته اثر مواجه هستند. بیش از ۵۰ درصد آثار در سطح زیاد و خیلی زیاد با چالش‌های منفعت‌طلبی شخصی و عدم توجه به منافع ملی میراث جهانی و همچنین نندالیزم و عدم فرهنگ‌سازی عمومی مواجه هستند. در نهایت، تنها ۳۸/۵ درصد آثار میراث جهانی کشور در سطح زیاد و خیلی زیاد با چالش حضور انبوه گردشگران مواجه هستند. عمدتاً این چالش در سطح متوسط (۴۶ درصد) اعلام شده است.

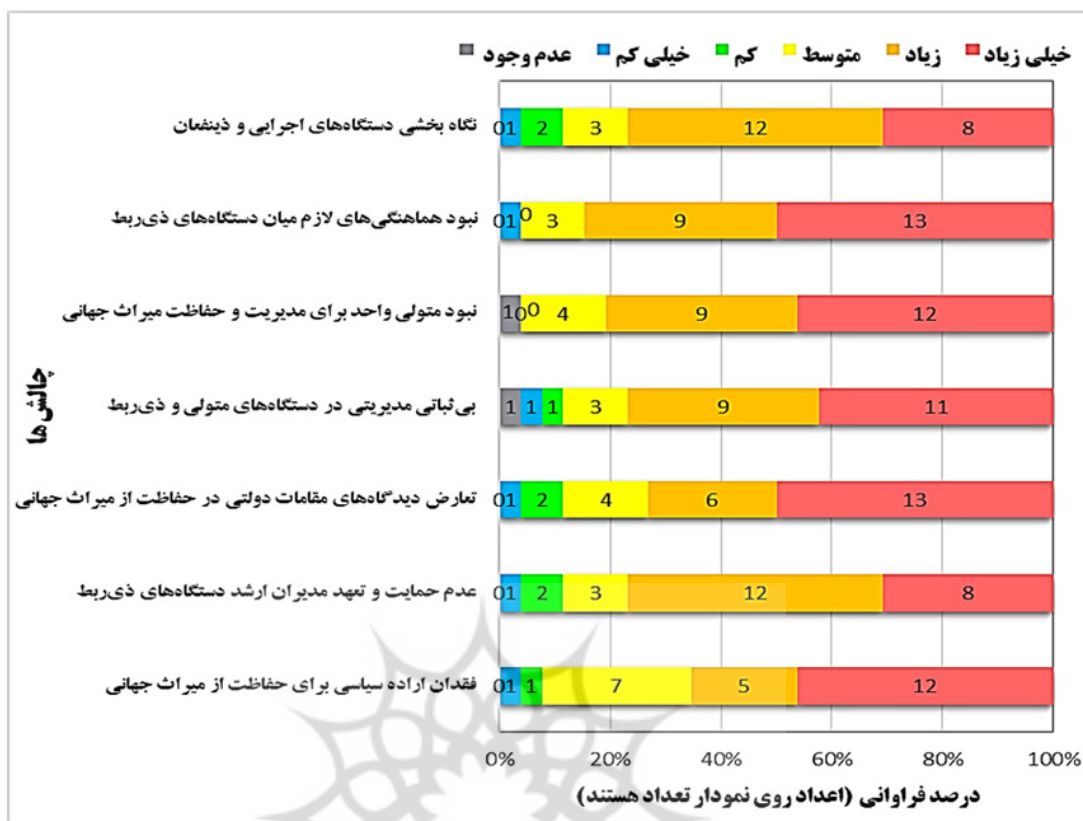
فرهاد عزیزی زلانی

تحلیل و ارزیابی چالش‌های مدیریت حفاظت از آثار ثبت جهانی ایران

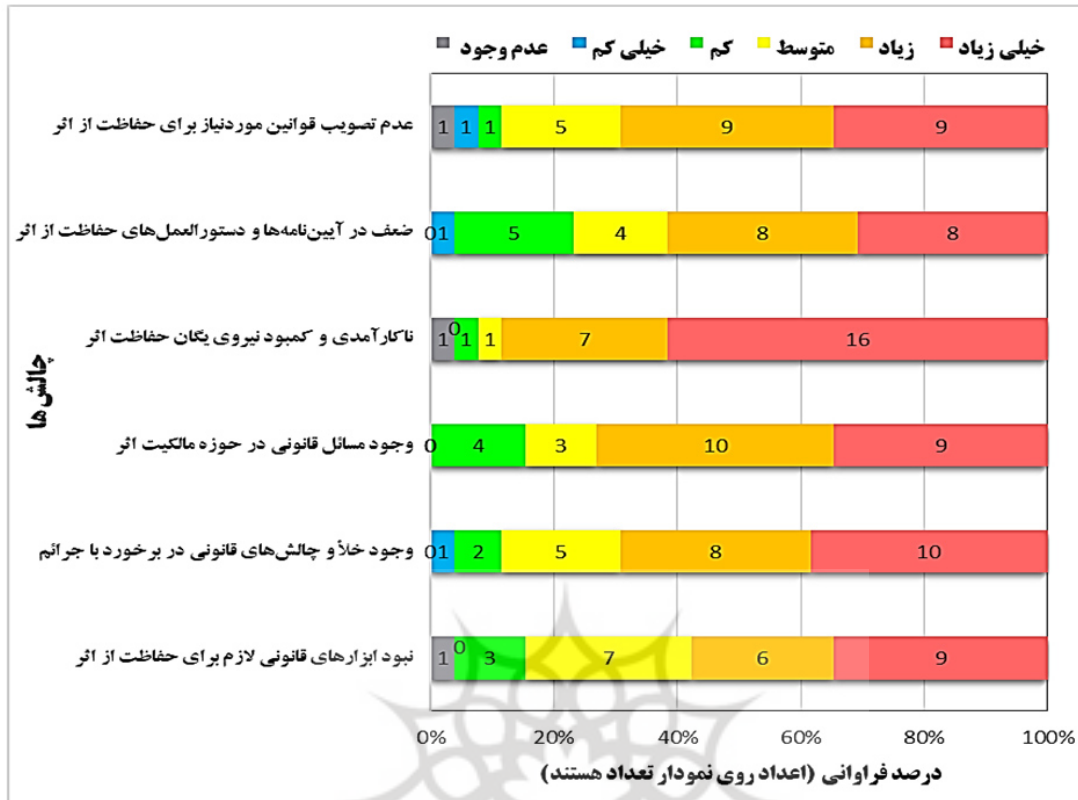
نمودار ۳. فراوانی و درصد فراوانی چالش‌های اجتماعی-فرهنگی برای مدیریت حفاظت

در حوزه چالش‌های سیاسی برای مدیریت حفاظت، فراوانی و درصد فراوانی چالش‌ها در نمودار (۴) نشان داده شده است. براساس نتایج، بیش از ۸۰ درصد میراث جهانی کشور در سطح زیاد و خیلی زیاد با چالش‌های نبود متولی واحد برای مدیریت (عدم استقلال پایگاه در تصمیم‌گیری) و نبود هماهنگی‌های لازم میان دستگاه‌های ذی‌ربط مواجه هستند. بین ۷۰ الی ۸۰ درصد آثار جهانی کشور در سطح زیاد و خیلی زیاد با چالش‌های عدم حمایت و تعهد مدیران ارشد دستگاه‌های ذی‌ربط، تعارض دیدگاه مقامات دولتی (مقامات ملی و استانی) در حفاظت از میراث جهانی، بی‌ثباتی مدیریتی در دستگاه‌های متولی و ذی‌ربط (کوتاهی دوره مدیریت و عدم تمرکز مؤثر دستگاه بر امور حفاظت میراث جهانی) و همچنین نگاه بخشی دستگاه‌های اجرایی و ذی‌نفعان در مدیریت آثار مواجه هستند. در نهایت، ۶۵/۴ درصد آثار نیز با چالش فقدان اراده سیاسی برای حفاظت از میراث جهانی در سطح زیاد و خیلی زیاد مواجه هستند.

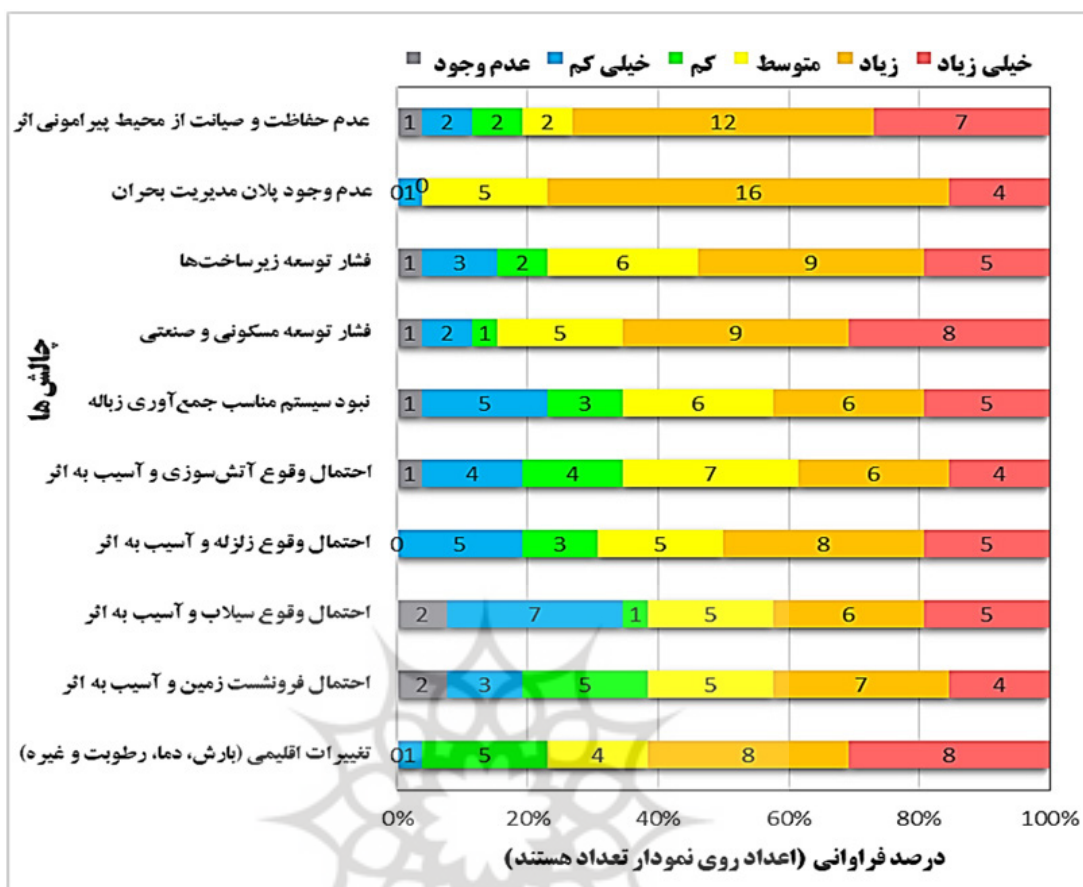
نمودار ۴. فراوانی و درصد فراوانی چالش‌های سیاسی برای مدیریت حفاظت

در حوزه چالش‌های قانونی برای مدیریت حفاظت، توزیع فراوانی و درصد فراوانی چالش‌ها در نمودار (۵) نشان داده شده است. با توجه به شکل مذکور، بیش از ۸۸ درصد آثار میراث جهانی کشور در سطح زیاد و خیلی زیاد با چالش ناکارآمدی و کمبود نیروی یگان حفاظت اثر مواجه هستند. بیش از ۷۳ درصد آثار میراث جهانی کشور در سطح زیاد و خیلی زیاد با چالش وجود مسائل قانونی در حوزه مالکیت اثر مواجه هستند. بیش از ۶۹ درصد آثار میراث جهانی کشور در سطح زیاد و خیلی زیاد با چالش وجود خلأ و چالش‌های قانونی در برخورد با جرائم و عدم تصویب قوانین مورد نیاز برای حفاظت از اثر مواجه هستند. بیش از ۶۱ درصد آثار میراث جهانی کشور در سطح زیاد و خیلی زیاد با چالش ضعف در آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های حفاظت از اثر مواجه هستند. در نهایت، بیش از ۵۷ درصد آثار میراث جهانی کشور نیز در سطح زیاد و خیلی زیاد با چالش نبود ابزارهای قانونی لازم برای حفاظت از اثر مواجه هستند.

نمودار ۵. فراوانی و درصد فراوانی چالش‌های قانونی برای مدیریت حفاظت

در حوزه چالش‌های محیطی (نمودار ۶)، بیش از ۷۰ درصد آثار میراث جهانی کشور در سطح زیاد و خیلی زیاد با چالش عدم حفاظت و صیانت از محیط پیرامونی اثر و عدم وجود پلان مدیریت بحران مواجه هستند. بین ۶۰ الی ۷۰ درصد آثار میراث جهانی کشور در سطح زیاد و خیلی زیاد با چالش تغییرات اقلیمی (بارش، دما، رطوبت و غیره) و فشار توسعه مسکونی و صنعتی مواجه هستند. بین ۵۰ الی ۵۵ درصد میراث جهانی کشور در سطح زیاد و خیلی زیاد با چالش فشار توسعه زیرساخت‌ها و احتمال وقوع زلزله و آسیب به اثر مواجه هستند. بیش از ۴۲ درصد میراث جهانی کشور در سطح زیاد و خیلی زیاد با چالش نبود سیستم مناسب جمع‌آوری زباله، احتمال وقوع سیلاب و آسیب به اثر و احتمال فرونشست زمین و آسیب به اثر مواجه هستند. در نهایت در ۳۸/۵ درصد آثار جهانی کشور نیز احتمال وقوع آتش‌سوزی و آسیب به اثر اعلام شده است.

نمودار ۶. فراوانی و درصد فراوانی چالش‌های محیطی برای مدیریت حفاظت

۲-۳-۳-۴-۳-رتبه و اولویت‌بندی چالش‌ها

در این مرحله از ارزیابی چالش‌های مدیریت حفاظت از میراث جهانی کشور، چالش‌های بررسی شده براساس آزمون فریدمن مورد رتبه‌بندی قرار گرفته است. میانگین رتبه هرکدام از چالش‌ها به تفکیک زمینه در جدول (۴) گزارش شده است. همچنین رتبه نهایی با توجه به میانگین رتبه هر شاخص تعیین شده است. درحوزه چالش‌های فیزیکی، فنی و اجرایی اثر، مقایسه میانگین رتبه‌ها نشان می‌دهد که چالش‌های محدودیت و فرسودگی‌های کالبدی، عدم پیاده‌سازی مناسب رویکرد مدیریت یکپارچه و سیستماتیک و نبود منابع و نیروی انسانی کافی متخصص در پایگاه میراث جهانی به ترتیب با میانگین رتبه ۳۲، ۳۱ و ۳۰ در رتبه‌های اول تا سوم بالاترین قرار دارند. درحوزه چالش‌های اقتصادی و مالی، مقایسه میانگین رتبه‌ها (جدول ۴) نشان داد که چالش‌های کمبود منابع مالی با میانگین رتبه ۳۸، عدم تخصیص مشخص و منظم اعتبارات سالانه با میانگین رتبه ۳۷، بی‌ثباتی اقتصادی با میانگین رتبه

۳۴، هزینه‌های زیاد مستقیم و غیرمستقیم حفاظت از اثر با میانگین رتبه ۳۳، عدم درآمدزایی اثر با میانگین رتبه ۲۷ و درنهایت، عدم حمایت مالی ذی‌نفعان از اثر با میانگین رتبه ۲۶ در رتبه‌های اول تا ششم قرار گرفتند. نتایج همچنین نشان می‌دهد که میانگین رتبه همه شاخص‌ها در این زمینه بالاتر از ۲۵ است که مقدار بالایی را نشان می‌دهد و نیازمند توجه ویژه در این خصوص است. این نکته را نیز باید در نظر گرفت که چالش‌های اقتصادی و مالی تحت تأثیر شرایط اقتصادی حاکم بر کشور نیز بوده است.

درحوزه چالش‌های اجتماعی-فرهنگی برای مدیریت حفاظت، مقایسه میانگین رتبه‌ها (جدول ۴) نشان داد که چالش‌های عدم آگاهی از ارزش‌های میراث جهانی با میانگین رتبه ۲۸، عدم آموزش و معرفی ارزش‌های برجسته اثر با میانگین رتبه ۲۶، منفعت‌طلبی شخصی و عدم توجه به منافع ملی میراث جهانی با میانگین رتبه ۲۵، عدم آگاهی از فرصت‌ها و پتانسیل‌های میراث جهانی با میانگین رتبه ۲۵، وندالیسم و عدم فرهنگ‌سازی عمومی با میانگین رتبه ۲۴، عدم آگاهی بخشی و مشارکت ذی‌نفعان در حفاظت با میانگین رتبه ۲۳ و حضور انبوه گردشگران با میانگین رتبه ۱۹ در رتبه‌های اول تا هفتم قرار گرفتند. در این خصوص برنامه‌ریزی و ارتقای آگاهی‌بخشی و آموزش در خصوص اصالت و ارزش‌های اثر می‌تواند نقش مؤثری در کاهش چالش‌های موجود داشته باشد.

درحوزه چالش‌های سیاسی برای مدیریت حفاظت، مقایسه میانگین رتبه‌ها (جدول ۴) نشان داد که چالش‌های نبود هماهنگی‌های لازم میان دستگاه‌های ذی‌ربط با میانگین رتبه ۳۶، تعارض دیدگاه‌های مقامات دولتی در حفاظت از میراث جهانی با میانگین رتبه ۳۴، نبود متولی واحد برای مدیریت و حفاظت میراث جهانی با میانگین رتبه ۳۴، بی‌ثباتی مدیریتی در دستگاه‌های متولی و ذی‌ربط با میانگین رتبه ۳۳، فقدان اراده سیاسی برای حفاظت از میراث جهانی با میانگین رتبه ۳۲، عدم حمایت و تعهد مدیران ارشد دستگاه‌های ذی‌ربط با میانگین رتبه ۳۱ و نگاه بخشی دستگاه‌های اجرایی و ذی‌نفعان با میانگین رتبه ۳۰ در رتبه‌های اول تا هفتم قرار گرفتند و مهم‌ترین چالش‌ها هستند. اگرچه ذکر این نکته نیز لازم است که میانگین رتبه همه شاخص‌ها بالاتر از ۳۰ هست که نشان‌دهنده چالش‌های سیاسی زیاد و خیلی زیاد مدیریت و حفاظت از میراث جهانی است.

درحوزه چالش‌های قانونی، مقایسه میانگین رتبه‌ها (جدول ۴) نشان داد که چالش‌های ناکارآمدی و کمبود نیروی یگان حفاظت اثر با میانگین رتبه ۳۷، وجود خلأ و چالش‌های قانونی در برخورد با جرائم با میانگین رتبه ۳۱، وجود مسائل قانونی درحوزه مالکیت اثر با میانگین رتبه ۳۰، در رتبه‌های اول تا سوم قرار گرفتند.

درحوزه چالش‌های محیطی، مقایسه میانگین رتبه‌ها (جدول ۴) نشان داد که چالش‌های تغییرات اقلیمی، عدم وجود پلان مدیریت بحران، عدم حفاظت و صیانت از محیط پیرامونی اثر و فشار توسعه مسکونی و صنعتی، با میانگین رتبه ۲۷ (هر چهار شاخص) رتبه‌های اول تا چهارم را به خود اختصاص دادند.

پژوهش‌گاه ملی مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

جدول ۴. نتایج رتبه‌بندی چالش‌های مدیریت حفاظت به تفکیک زمینه بر اساس آزمون فریدمن

رتبه نهایی	میانگین رتبه	کد سؤال	چالش‌ها	زمینه
۱	۳۲	P2Q1	محدودیت و فرسودگی‌های کالبدی	چالش‌های فیزیکی، فنی و اجرایی اثر برای مدیریت حفاظت
۲	۳۱	P2Q11	عدم پیاده‌سازی مناسب رویکرد مدیریت یکپارچه و سیستماتیک	
۳	۳۰	P2Q10	نبود منابع و نیروی انسانی کافی متخصص در پایگاه میراث جهانی	
۴	۲۸	P2Q2	عدم وجود کاربری و افزایش فرسودگی‌های عملکردی اثر	
۵	۲۸	P2Q15	ضعف امکانات و زیرساخت‌های معرفی ارزش‌های اثر	
۶	۲۸	P2Q17	ضعف زیرساخت‌های مدیریتی و حفاظتی	
۷	۲۷	P2Q3	عدم حفاظت و نگهداری از مهارت ساخت و دانش سنتی مرتبط با اثر	
۸	۲۷	P2Q6	فقدان یا ضعف برنامه‌ریزی و نداشتن برنامه جامع	
۹	۲۷	P2Q14	عدم پژوهش کافی و نبود طرح‌های مطالعاتی حفاظتی و ساماندهی اثر	
۱۰	۲۷	P2Q18	عدم تعادل بین توسعه گردشگری و حفاظت	
۱۱	۲۶	P2Q7	فقدان یا ضعف دستورالعمل و استانداردهای لازم برای نگهداری از اثر	
۱۲	۲۶	P2Q16	عدم امکانات و ضعف زیرساخت‌های گردشگری	
۱۳	۲۴	P2Q4	ضعف در رسیدگی به اصالت و طرح اصلی اثر	
۱۴	۲۳	P2Q12	دانش ناکافی مجریان و کارکنان در پروژه‌های حفاظت از اثر	
۱۵	۲۱	P2Q5	ضعف در رسیدگی و کاهش یکپارچگی و انسجام اثر	
۱۶	۲۱	P2Q9	پهچیدگی‌های حفاظت اثر و عدم دسترسی مناسب به تجارب جهانی	
۱۷	۱۸	P2Q13	عدم هماهنگی بین اعضای تیم مدیریت یا حفاظت	
۱۸	۱۶	P2Q8	در دسترس نبودن مواد و مصالح مناسب برای مرمت اصولی	
۱	۳۸	P3Q4	کمبود منابع مالی	چالش‌های اقتصادی و مالی برای مدیریت حفاظت
۲	۳۷	P3Q6	عدم تخصیص مشخص و منظم اعتبارات سالانه	
۳	۳۴	P3Q2	بی‌ثباتی اقتصادی	
۴	۳۳	P3Q1	هزینه‌های زیاد مستقیم و غیرمستقیم حفاظت از اثر	
۵	۲۷	P3Q3	عدم درآمدزایی اثر	
۶	۲۶	P3Q5	عدم حمایت مالی ذی‌نفعان از اثر	

فرهاد عزیزی زلانی

تحلیل و ارزیابی چالش‌های مدیریت حفاظت از آثار ثبت جهانی ایران

رتبه نهایی	میانگین رتبه	کد سؤال	چالش‌ها	زمینه
۱	۲۸	P4Q3	عدم آگاهی از ارزش‌های میراث جهانی	چالش‌های اجتماعی-فرهنگی برای مدیریت حفاظت
۲	۲۶	P4Q6	عدم آموزش و معرفی ارزش‌های برجسته اثر	
۳	۲۵	P4Q1	منفعت‌طلبی شخصی و عدم توجه به منافع ملی میراث جهانی	
۴	۲۵	P4Q2	عدم آگاهی از فرصت‌ها و پتانسیل‌های میراث جهانی	
۵	۲۴	P4Q5	وندالیسم و عدم فرهنگ‌سازی عمومی	
۶	۲۳	P4Q4	عدم آگاهی‌بخشی و مشارکت ذی‌نفعان در حفاظت	
۷	۱۹	P4Q7	حضور انبوه گردشگران	
۱	۳۶	P5Q6	نبود هماهنگی‌های لازم میان دستگاه‌های ذی‌ربط	چالش‌های سیاسی برای مدیریت حفاظت
۲	۳۴	P5Q3	تعارض دیدگاه‌های مقامات دولتی در حفاظت از میراث جهانی	
۳	۳۴	P5Q5	نبود متولی واحد برای مدیریت و حفاظت میراث جهانی	
۴	۳۳	P5Q4	بی‌ثباتی مدیریتی در دستگاه‌های متولی و ذی‌ربط	
۵	۳۲	P5Q1	فقدان اراده سیاسی برای حفاظت از میراث جهانی	
۶	۳۱	P5Q2	عدم حمایت و تعهد مدیران ارشد دستگاه‌های ذی‌ربط	
۷	۳۰	P5Q7	نگاه بخشی دستگاه‌های اجرایی و ذی‌نفعان	
۱	۳۷	P6Q4	ناکارآمدی و کمبود نیروی یگان حفاظت اثر	چالش‌های قانونی برای مدیریت حفاظت
۲	۳۱	P6Q2	وجود خلأ و چالش‌های قانونی در برخورد با جرائم	
۳	۳۰	P6Q3	وجود مسائل قانونی در حوزه مالکیت اثر	
۴	۲۹	P6Q6	عدم تصویب قوانین مورد نیاز برای حفاظت از اثر	
۵	۲۸	P6Q1	نبود ابزارهای قانونی لازم برای حفاظت از اثر	
۶	۲۶	P6Q5	ضعف در آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های حفاظت از اثر	
۱	۲۷	P7Q1	تغییرات اقلیمی (بارش، دما، رطوبت و غیره)	چالش‌های محیطی برای مدیریت حفاظت
۲	۲۷	P7Q9	عدم وجود پلان مدیریت بحران	
۳	۲۷	P7Q10	عدم حفاظت و صیانت از محیط پیرامونی اثر	
۴	۲۷	P7Q7	فشار توسعه مسکونی و صنعتی	
۵	۲۲	P7Q8	فشار توسعه زیرساخت‌ها	
۶	۲۱	P7Q4	احتمال وقوع زلزله و آسیب به اثر	
۷	۱۹	P7Q5	احتمال وقوع آتش‌سوزی و آسیب به اثر	
۸	۱۸	P7Q6	نبود سیستم مناسب جمع‌آوری زباله	
۹	۱۸	P7Q2	احتمال فرونشست زمین و آسیب به اثر	
۱۰	۱۸	P7Q3	احتمال وقوع سیلاب و آسیب به اثر	

فرهاد عزیزی زلانی

تحلیل و ارزیابی چالش‌های مدیریت حفاظت از آثار ثبت جهانی ایران

۴- نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی چالش‌های مدیریت حفاظت در ۲۶ اثر میراث جهانی کشور، ارزیابی و اولویت‌بندی ابعاد و مقیاس آن‌ها انجام شد. نتایج شناسایی و ارزیابی چالش‌های مدیریت حفاظت در ۲۶ میراث جهانی کشور نشان داد که این آثار با چالش‌های عدیده‌ای در حوزه‌های مختلف و در سطح زیاد و خیلی زیاد مواجه هستند. این چالش‌ها مشمول زمینه‌های مختلف از جمله فیزیکی، فنی و اجرایی اثر، اقتصادی و مالی، اجتماعی-فرهنگی، سیاسی، قانونی و محیطی هستند. نتایج همچنین نشان داد که از میان ۵۴ چالش مورد بررسی در ابعاد مذکور کمبود منابع مالی، ناکارآمدی و کمبود نیروی یگان حفاظت اثر، عدم تخصیص مشخص و منظم اعتبارات سالانه، نبود هماهنگی‌های لازم میان دستگاه‌های ذی‌ربط و نبود متولی واحد (جدول ۵) برای مدیریت و حفاظت میراث جهانی به ترتیب مهم‌ترین چالش‌های مدیریت حفاظت از میراث جهانی کشور هستند که در رتبه‌های اول تا پنجم قرار گرفتند.

جدول ۵. نتایج نهایی و مهم‌ترین چالش‌های مدیریت حفاظت از میراث جهانی ایران

رتبه	Mean Rank	کد	چالش‌ها
۱	۳۸	P3Q4	کمبود منابع مالی
۲	۳۷	P6Q4	ناکارآمدی و کمبود نیروی یگان حفاظت اثر
۳	۳۷	P3Q6	عدم تخصیص مشخص و منظم اعتبارات سالانه
۴	۳۶	P5Q6	نبود هماهنگی‌های لازم میان دستگاه‌های ذی‌ربط
۵	۳۴	P5Q5	نبود متولی واحد برای مدیریت و حفاظت میراث جهانی
۶	۳۴	P3Q2	بی‌ثباتی اقتصادی
۷	۳۴	P5Q3	تعارض دیدگاه‌های مقامات دولتی در حفاظت از میراث جهانی
۸	۳۳	P3Q1	هزینه‌های زیاد مستقیم و غیرمستقیم حفاظت از اثر
۹	۳۳	P5Q4	بی‌ثباتی مدیریتی در دستگاه‌های متولی و ذی‌ربط
۱۰	۳۲	P2Q1	محدودیت و فرسودگی‌های کالبدی

براساس نتایج به دست آمده بیش از ۷۰ درصد پایگاه‌های میراث جهانی کشور با بخش زیادی از مجموعه چالش‌ها و بیش از ۵۰ درصد پایگاه‌ها با اکثر چالش‌ها مواجه هستند. در این راستا از یک‌سو، جهت رفع چالش‌های مدیریت حفاظت از میراث جهانی کشور، می‌بایست اصول مدیریت حفاظت از میراث جهانی ایران براساس بررسی‌های صورت‌گرفته در این پژوهش مورد تهیه و تبیین قرار گیرد. این موضوع نه تنها، کاهش اثرات منفی مسائل و مشکلات پیش‌رو را دربردارد، بلکه با ایجاد ساختاری نظام‌مند می‌تواند موجب پایداری مدیریت حفاظت میراث جهانی ایران بشود. ازسوی دیگر جهت دستیابی به این پایداری، نیازمند اراده سیاسی در سطح ملی جهت رفع شرایط حاکم بر مدیریت میراث جهانی ایران و دستیابی به راهبردهایی جهت پایداری مالی و اقتصادی در مدیریت آثار هستیم.

سپاس‌گزاری

از کلیه همکاران وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی و مدیران پایگاه‌های میراث جهانی کشور که در پاسخ‌گویی به پرسش‌نامه و بازدیدهای میدانی برای انجام پژوهش نهایت همکاری را به عمل آوردند، تشکر و قدردانی می‌شود.

تعارض در منافع

تعارض منافی بین نویسندگان وجود ندارد.

منابع مالی

نویسندگان اعلام می‌دارند برای انجام این پژوهش از حمایت مالی خاصی بهره مند نبوده‌اند.

فهرست منابع

- آرشیو اداره کل پایگاه‌های میراث جهانی وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی
- اصلانی، احسان؛ شهریاری، سید کمال‌الدین و ذبیحی، حسن. (۱۴۰۱). «تحلیل شاخص‌های موثر بر ایجاد نظام مدیریت یکپارچه شهری در یک شهر میراث جهانی، مورد پژوهشی: شهر تاریخی یزد»، برنامه ریزی توسعه شهری و منطقه ای، شماره ۲۰ (ب).
- رازقی، علیرضا؛ پیربابایی، محمد تقی و ندیمی، حمید. (۱۳۹۲). «علل بروز تعارض‌های اجتماعی در حفاظت از میراث معماری، مطالعه موردی: مجموعه ثبت جهانی گنبد و ارگ سلطانی»، مطالعات شهر ایرانی اسلامی، شماره ۱۳.
- راهنمای اجرایی کنوانسیون میراث جهانی، ۱۳۸۸، ترجمه: فردانش، فرزین، دفتر منطقه‌ای یونسکو در تهران، چاپ اول، تهران.
- فیلدن، برنارد ملشیور و یوکیلتو، یوکا، ۱۳۸۲، راهنمای مدیریت برای محوطه‌های میراث جهانی، ترجمه: چراغچی، سوسن، اداره کل آموزش، انتشارات و تولیدات فرهنگی کشور سازمان میراث فرهنگی، چاپ اول، تهران.
- فیلدن، برنارد ملشیور، ۱۳۹۴، حفاظت از بناهای تاریخی، ترجمه: هوشیاری، محمد مهدی، تهران: طحان.
- یوکیلتو، یوکا، ۱۳۸۷، تاریخ حفاظت معماری، ترجمه: طالبیان، محمد حسن و بهاری، خشایار، انتشارات روزنه، چاپ اول، تهران.
- Allan, James R.; Kormos, Cyril; Jaeger, Tilman; Venter, Oscar; Bertzky, Bastian; Shi, Yichuan; MacKey, Brendan; Van Merm, Remco; Osipova, Elena; Watson, James E.M. (2018). "Gaps and opportunities for the World Heritage Convention to contribute to global wilderness conservation". *Conservation Biology*. 32 (1): 116-126.
- Davidson-Hunt, I.J.; Turner, K.L.; Mead, A.T.P.; Cabrera-Lopez, J.; Bolton, R.; Idrobo, C.J.; Miretski, I.; Morrison, A.; Robson, J.P. Biocultural design: A new conceptual framework for sustainable development in rural indigenous and local communities. *SAPIENS (Surv. Perspect. Integr. Environ. Soc.)* 2012, 5, 33-45.
- Eriksson O (2018) what is biological cultural heritage and why should we care about it? An example from Swedish rural landscapes and forests. *Nature Conservation* 28: 1-32.
- Feilden, Bernard, & Jokilehto, Jukka. (1998). *Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites*, ICCROM, Second Edition Rome.
- Feilden, Bernard Melchior, & Jokilehto, Jukka. (2003). *Management Guide for World Heritage Sites*.
- Feilden, Bernard Melchior. (2015). *Conservation of Historic Buildings*.
- Jokilehto J. (2006). *Considerations on authenticity and integrity in world heritage context*.
- Jo, E., Mackay, R., Murai, M., & Therivel, R. (2022). *Guidance and toolkit for impact assessments in a World Heritage Context*. UNESCO Publishing.
- Kenterelidou, C., & Galatsopoulou, F. (2021). Sustainable Biocultural Heritage Management and Communication: The Case of Digital Narrative for UNESCO Marine World Heritage of Outstanding Universal Value. *Sustainability*, 13(3), 1449.
- Lindholm, K.-J.; Ekblom, A. A framework for exploring and managing biocultural heritage. *Anthropocene* 2019, 25, 100195
- Merçon, J.; Vetter, S.; Tengö, M.; Cocks, M.; Balvanera, P.; Rosell, J.A.; Ayala-Orozco, B. From local landscapes to international policy: Contributions of the biocultural paradigm to global sustainability. *Glob. Sustain.* 2019, 2, e7.
- Reynard E, Brilha J (Eds.) (2018) *Geoheritage: Assessment, Protection, and Management*. Elsevier, Amsterdam
- Tawab AG. (2013). Evaluating the authenticity of earthen heritage: The case of Ramses Wissa Wassef art centre in Egypt. *Alexandria Engineering Journal*. <http://dx.doi.org/10.1016/j.aej.2013.05.002>
- UNESCO (2020). *Basic texts of the 2003 convention for the safeguarding of the intangible cultural heritage*.

فرهاد عزیزی زلانی

- UNESCO World Heritage Centre. 2019. Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. <http://whc.unesco.org/en/guidelines>
- UNESCO World Heritage Centre. 2017. Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. <http://whc.unesco.org/en/guidelines>
- (UNESCO): Paris, France. <http://whc.unesco.org/en/conventiontext/>
- UNESCO. 2016. Global Report on Culture for Sustainable Urban Development; United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO): Paris, France.
- UNESCO. 2016. Managing Cultural World Heritage. Educational Scientific and Cultural Organization (UNESCO): Paris, France.
- UNESCO. 2015. Policy document on World Heritage and Sustainable Development; as adopted by the General Assembly of States Parties to the World Heritage Convention at its 20th session; United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO): Paris, France.
- UNESCO. (2011). <https://whc.unesco.org/document/115441>
- UNESCO. 1972. Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage; United Nations Educational Scientific and Cultural Organization
- Wijesuriya, G., Thompson, J. and Young, C. (2013). UNESCO, ICOMOS, ICCROM Resource Manual on Managing Cultural World Heritage. Paris: UNESCO Publication.

سایت‌های اینترنتی

- <https://whc.unesco.org/en/list/>
- <http://whc.unesco.org/archive/2010/whc10-34com-5de.pdf>
- <https://whc.unesco.org/en/statesparties/za>
- https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/gardens_e.pdf
- <https://www.icomos.org/en/participer/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/157-thevenice-charter>
- https://australia.icomos.org/wp-content/uploads/BURRA_CHARTER.pdf

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to Journal of Architecture and Urban Planning. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

نحوه ارجاع به این مقاله
عزیزی زلانی، فرهاد و ناسخیان، شهریار (۱۴۰۲). تحلیل و ارزیابی چالش‌های مدیریت حفاظت از آثار ثبت جهانی ایران. فصلنامه علمی اثر، دوره ۴۴، شماره ۲ (۱۰۱): ۲۳۲-۲۵۵.

DOI: 10.22034/44.2.232

URL: <https://athar.richt.ir/article-2-1643-fa.html>